

Tarama Sözlüğü'ndeki Renk İfade Eden Sözcüklerin Kuruluşu Üzerine

On the Constitution of Color Words in the Tarama Sözlüğü

Gülsüm KIRBAŞ * Öz

Farsça renk sözcüğünden türeyen renk sözcüğü bir şeyin niteliğini ve çeşitliliğini ifade eder. Renk adları sadece renkleri ifade etmemekte, bu sözcüklerle bitki adları, hayvan adları, yer adları, şahıs adları, hastalık adları vb. de kurulmaktadır. Bazen aynı renk adı hem bir rengi hem de başka bir kavramı karşılayabilmektedir. XIII.-XIX. yüzyıllar arasında Türkiye Türkçesi ile yazılmış eserlerdeki Türkçe sözcüklerin yer aldığı Tarama Sözlüğü üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Tarama Sözlüğü'ndeki renk adları ve renk anlamına gelen sözcükler ele alınmıştır. Sözcükler morfolojik ve semantik açıdan incelenmiştir. Morfolojik açıdan incelendiği kısımda sözcükler aldığı eklere göre sınıflandırmalara tabi tutulmuş, her sözcüğe Tarama Sözlüğü'nde yer alan cümlelerden örnekler verilmiştir. Sözcüklerin kuruluşuyla ilgili Türkçe gramer kitaplarından istifade edilmiş, ekler hakkında araştırmacıların verdikleri bilgiler aktarılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
gulsumkirbas@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1683-5948
Konya / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Tarama Sözlüğü, renk ifade eden sözcükler, morfoloji, semantik.

Abstract

The word renk (colour), which derives from the Persian word reng, expresses the quality and variety of something. Color names do not only express colors, but also plant names, animal names, place names, person names, disease names etc. are formed with these words. Sometimes the same color name can meet both a color and another concept. Many studies have been carried out on the Tarama Sözlüğü, which includes Turkish words in the works written in Turkey Turkish between the XIII.-XIXth centuries. In this study, color names and words that mean color are discussed in the Tarama Sözlüğü. Words were examined in terms of morphology and semantics. In the part where the words were examined in terms of morphology, the words were classified according to the suffixes, and examples were given for each word from the sentences in the Tarama Sözlüğü. Turkish grammar books about the formation of words were used, and the information given by the researchers about the suffixes was given.

Keywords:

Tarama Sözlüğü, color words, morphology, semantics.

Başvuru/Submitted: 20/09/2022

Kabul/Accepted: 18/09/2023

Makale Bilgileri

- Atıf:** Kırbaş, G. (2023). Tarama Sözlüğü'ndeki Renk İfade Eden Sözcüklerin Kuruluşu Üzerine. *Selçuk Türkiyat*, (60): 225-266.
- Etik Kurul Kararı:** Etik Kurul Kararından muaftır.
- Katılımcı Rızası:** Katılımı yok.
- Mali Destek:** Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
- Çıkar Çatışması:** Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Telif Hakları:** Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
- Değerlendirme:** İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
- Benzerlik Taraması:** Yapıldı – iThenticate.
- Etik Beyan:** sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
- Lisans:** Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the Ethics Committee Approval.
- Informed Consent:** No participants.
- Financial Support:** The study received no financial support from any institution or project.
- Conflict of Interest:** No conflict of interest.
- Copyrights:** The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
- Assessment:** Two external referees / Double blind.
- Similarity Screening:** Checked – iThenticate.
- Ethical Statement:** selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
- License:** Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Türkçe Sözlükte “*Cisimler tarafından yansılanan ışığın gözde oluşturduğu duyum.*” (s. 1973) şeklinde tanımlanan ve Farsça *reng* sözcüğünden türeyen *renk* kavramı bir şeyin niteliğini ve çeşitliliğini ifade eder. Eski Türkçe döneminde rengi ifade eden çok fazla sözcük bulunmamasına rağmen günümüzde oldukça fazla renk adı mevcuttur.

Renk adları üzerine birçok farklı türde çalışma yapılmıştır. Bunların en kapsamlılarından birisi Kaymaz¹ tarafından yapılan çalışmadır. Kaymaz, Türkiye Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında geçen 1447 adet renk adı ve tonu tespit etmiştir. Renk adları ile ilgili bütün sözcükleri ele alma iddiasında bulunmadığını belirtmiş, yapılacak çalışmalarla bu malzemenin arttırılacağını söylemiştir.

Salim Küçük’ün² de renk adları ile birçok çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalarında Türkiye Türkçesinde, tarihî Türk lehçelerinde ve eski Türk kültüründeki renk adlarını ele almıştır.

Kononov *Türk Lehçelerinde Renk Adlarının Semantiği* adlı çalışmasında renk adlarını anlamsal olarak incelemiştir³.

Soydan, Tarama Sözlüğü’nden yararlanarak hazırladığı *Tarama Sözlüğü Söz Varlığı İncelemesi* adlı çalışmasında renk adlarını da ayrı bir başlık altında (2021, s. 170-174) vermiştir⁴.

Gürsoy Naskali editörlüğünde hazırlanan *Renk Kitabı*’nda⁵ Küçük⁶, Küçük Tursun⁷, Koç Keskin-Batği⁸, Bayraktar⁹, Üstün¹⁰, Bulut¹¹, Yalçın Çelik¹², Çağlar¹³, Erdağı Doğruer¹⁴, Çürük¹⁵ tarafından yapılan çalışmalar bulunmaktadır.

¹ Zeki Kaymaz (2000). Türkiye Türkçesi ve ağızlarında renk bildiren kelimelerin kullanılışı ve sistematiği. *TDAY-Belleten*, 45, 251-341.

² Salim Küçük (2009). Türk kültüründe donlarına göre atlara verilen adlar ve nişanları. *Turkish Studies*, 4(8), 1830-1855.

-, (2010a). Eski Türk kültüründe renk kavramı. *Bilig*, 54, 185-210.

-, (2010b). Tarihi Türk lehçelerinde renk adlandırılmaları. *Turkish Studies*, 5(1), 556-577.

-, (2010c). Türkiye Türkçesinde renk adları ve özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 420-427.

-, (2010d). Türk lehçelerinde somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları. *Gazi Türkiyat*, 7, 154-196.

-, (2011). Türkiye Türkçesinde yazım kılavuzlarında (1928-2005) nispet i’li renk adlarının yazımı ve kullanım özellikleri. *Dil Araştırmaları*, 8(8), 93-114.

-, (2013). Türkçenin renklere dayalı söz varlığı. *Yeni Türkiye*, 9(55), 791-803.

Salim Küçük & Samet Cantürk (2014). Yapı, anlam ve kökenleri bakımından Azerbaycan Türkçesindeki renk adları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 67-70.

³ Andrey Nikolayeviç Kononov (2015). Türk lehçelerinde renk adlarının semantiği (R. Adzhumerova & E. Atmaca, çev.). *Gazi Türkiyat*, 17, 185-204.

⁴ Serpil Soydan (2021). *Tarama Sözlüğü söz varlığı incelemesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

⁵ Emine Gürsoy Naskali (ed.). (2017). *Renk kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

⁶ Esmâ Küçük, *Eski Türk yazıtlarında renkler* (2017, s. 3-18).

⁷ Fatmagül Küçük Tursun, *Türk atasözlerinde renkler* (2017, s. 19-52).

⁸ Neslihan Koç Keskin & Özlem Batği, *Mehmed Aşki’nin Karanfilnâme’sindeki karanfiller ve renkleri* (2017, s. 53- 70).

⁹ Nesrin Bayraktar, *Türkçede kişi adlarında renk adları* (2017a, s. 71-86).

-, *Gök renk adının kavram ve anlam alanları* (2017b, s. 147-166).

Eminoğlu'na¹⁶ ait *Türkçede Renkler Sözlüğü* adlı eser de başlangıçtan bugüne yazı dilinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında geçen renk adlarının ele alındığı kapsamlı bir çalışmadır.

Türkçe Sözlükte renk adları oldukça geniş yer tutmaktadır. Bu renk adlarının sadece renkleri değil farklı kavramları da ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir: **Hayvan adlarında** (*sarıkız, kızılgeyik, kızılkanat, alakarga, akbaba, akkelebek, sarıkuyruk, pembekurt, morkaraman, bozayı, yeşilbağa...*), **bitki / meyve adlarında** (*kızılçam, yeşilsoğan, akağaç, karaağaç, kırmızıturp, sarıçam, pembegemre, mormenekşe, bozgeven, çakırdiken, yeşilsoğan...*), **hastalık adlarında** (*akbasma, karasu, kızılıyara, sarıhumma, mavihastalık...*), **yer adlarında** (*Karasu, Sarıçam, Bozdoğan, Karadeniz, Akdeniz*) ve başka türlü (*Kızılelma, Kızılderili* vb.) (<https://sozluk.gov.tr>) şekillerde kullanılmıştır.

Atasözleri ve deyimlerde de renkler kullanılır: *kara çal-, üzerinde kara bulutlar dolaşmak, beyaz yalan, alınının akıyla ... , alı al, moru mor, akla karayı seçmek, kızılca kıyamet, kırmızı dipli mumla davet etmek, sarı çizmeli Mehmet Ağa* vb. bunlardan bazılarıdır.

Renkler sadece gerçek anlamlı değil mecazi anlamlı da olabilmektedir. Yalnızca somut nesnelere değil soyut kavramlar için de renklerden yararlanılmıştır: *yüzü ak, kara bahtım, kara cahil, yüz karası, kara bulut, kızıl kıyamet* bunlardan bazılarıdır.

Renkler sadece bir nesneyi tanımlamamaktadır. Nitekim Altınkaynak'ın Kırım Karayları ile ilgili çalışmasında Karayların millî renkleri "açık mavi, beyaz, sarı" olarak geçmekte, bu da renklerin milletleri de temsil edebildiğini göstermektedir (2006, s. 1).

13-19. yüzyıllar arasında yazılmış eserlerin taranmasıyla oluşturulmuş olan Tarama Sözlüğü üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan birisi Fecri Yavi tarafından yapılan çalışmadır¹⁷. Yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulunmasına yönelik art zamanlı incelemelere katkı sağlamak amacıyla yapılmış olan çalışmada dinî kelime ve terimlerin Türkçe karşılıkları belirlenmiş ve örnekleriyle birlikte ele alınmıştır. Yavi'nin çalışmasında geçen bazı dinî terimlerde renk adlarından yararlanıldığı görülmektedir: *ak biti* (I/68) "*İyi amel defteri*" (2019, s. 1411), *alaca* (I/82) "*Münafık, ikiyüzlü*" (2019, s. 1411), *kara biti* (IV/2254) "*Kötü amel defteri*" (2019, s. 1420). Bu durum, renklerin mecazi anlamlı olarak kullanılmasına örnek olacak niteliktedir.

-, *Türkiye Türkçesinde biçim ve anlam boyutunda mavi* (2017c, s. 167-176).

-, *Türkçede renk adlarında ödünçlemeler* (2017ç, s. 231-241).

¹⁰ Koray Üstün, *Faruk Nafiz Çamlıbel'in Han Duvarları kitabında renk ve işlevleri* (2017, s. 87-98).

¹¹ Sibel Bulut, *Renklerin aydınlığından korkunun karanlığına düşen tek kanatlı bir kuş* (2017, s. 99-114).

¹² S. Dilek Yalçın Çelik, *Orhan Veli'nin şiirlerinde ışık, gölge ve renk* (2017, s. 115-146).

¹³ Nevzat Çağlar, *Hayvan, bitki ve nesnelere renklerle adlandırılması (Mersin-Anamur ve Bozyazı özelinde)* (2017, s. 177-192).

¹⁴ Binnur Erdağı Doğruer, *Renklerin idrar tahlilinde kullanımına tarihî bir tıp kitabından örnekler* (2017, s. 193-200).

¹⁵ Yasemin Çürük, *Türk dilinde renk adları ve renk adlarına gelen ekler* (2017, s. 201- 230).

¹⁶ Hatice Eminoğlu (2014). *Türkçe renkler sözlüğü*. Ankara: Gazi Kitabevi.

¹⁷ Fecri Yavi (2019). Tarama Sözlüğü'nde Türkçe dinî terimler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1402-1436.

Renk adlarının eskiden yön adı olarak kullanılmasıyla ilgili olarak Sertkaya bir söyleşisinde:¹⁸

“Eskiden bugünkü gibi uydular olmadığı için güvercinle haber gönderildiğini; düşman tarafından güvercinin okla vurulabileceği, ulağın ise casus diye yakalanabileceğinden dolayı komutanların orduyu renklerle kumanda ettiğini, her yön için birer renk adı koyduklarını” belirtir. *“Doğu yönü mavi, güney yönü kırmızı, batı rengi beyaz, kuzey rengi kara olarak belirlenmiştir. Merkezin rengi ise sarıdır.”* diyerek Çin’deki bir suyun adı olan **Huang ho** yani *“Sarı su”* isminin suyun renginin sarı olmasından dolayı değil de suyun ortadan yani merkezden geçmesinden dolayı verildiğini ifade eder (Akar, 2015, s. 103).

Bazen bir sözcük bir dilde renk adı olarak kullanılırken başka bir dilde farklı şekilde kullanılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Aşçı, Kırgız Türkçesiyle yazılmış ilk alfabe kitabı olan *Alip-Bee* üzerine yaptığı çalışmasında Alip-Bee’ye Farsçadan geçen sözcüklerin genel olarak anlamlarını koruduğunu ancak bazı kelimelerde anlam değişikliği olduğunu belirtmiştir (2010, s. 28). *“sebz sözcüğü Farsçada yeşil, yeşil renkte olan’ anlamında iken, Kırgız Türkçesine ise ‘havuç’ anlamıyla geçmiştir.”* diyerek Farsçadan alıntı renk adının Kırgız Türkçesinde kullanımıyla ilgili önemli bir tespitle bulunmuştur (Aşçı, 2010, s. 29).

S. Küçük *“Bazı renk adlarının Göktürk Yazıtlarından günümüze ulaşamadığını, yerini Türkçe veya yabancı dilde bir sözcüğe bıraktığını, bazı renk adlarının ses değişikliğine veya anlam daralmasına uğradığını, bazılarının ise değişmeden günümüze kadar geldiğini”* ifade eder (2010b, s. 557). *“Arapça beyaz kelimesinin Türkçe ak kelimesine göre daha çok kullanıldığını, aynı anlamdaki örün/ürün/yörüñ sözcüklerinin ise bugüne gelmediğini”, “yaşıl kelimesinin yeşile dönüştüğünü, kök kelimesinin ise anlam daralması, şekil değişikliği geçirdiğini ve yerini mavi sözcüğüne bıraktığını”* belirtir (S. Küçük, 2010b, s. 557).

Bekir Çobanzade’nin *Türk-Tatar Dil Bilimine Giriş* adlı eserinde aynı zamanda bir renk adı olan *kök* kelimesiyle ilgili şu bilgi geçmektedir:

“Nevâyi Türk dilini Farsçayla mukayese ederek Türkçenin Acem dilinden üstünlüğünü ispata çalışırken yazılışları ayrı, anlamları aynı kelimeler bulur ve bunlar arasındaki ince ve yabancılar için anlaşılmayan fikri izah eder. Bu örneklerden birisi de kök kelimesidir. Kök kelimesi ‘damar (kök), mavi, sema, tabaka ve musiki (Kazancada köy)’ anlamına gelmektedir” (Aşçı & Küçükballı, 2015, s. 172).

Renk adlarının oluşturulması hususuna değinen S. Küçük, **şekil yönünden** [1. Ek almamış temel renk adları, 2. Bazı temel renklerden pekiştirme hecesiyle oluşturulmuş renkler, 3. Çeşitli eklerle veya nispet i”siyle oluşturulmuş “Benzerlik Sıfatı” şeklindeki renk adları, 4. Bazı temel renk adlarından isim-füllerle oluşturulmuş renkler] ve **anlam yönünden** [1. Tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları, 2. Hayvanların (at, öküz, inek, köpek, tavuk, yılan vb.) özellikle atların kıllarının rengini (don) ve nişanlarını belirtmek için kullanılan renk adları, 3. İnsan teni ve göz rengi için kullanılan renk

¹⁸ Metin Gülbay’ın Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya ile 23.02.2021 tarihinde yaptığı *Türk, Göktürkler ve Türkler Kavramları Üzerine* adlı söyleşiden (Akar, 2015, s. 102).

adları] olmak üzere iki ana başlık altında renk adlarının türetilişi hakkında bilgi verir (2010b, s. 558, 559).

Türkiye Türkçesinde renk kavramının kapsamlı bir şekilde incelenmediğini ve Türkiye Türkçesinde renklerin sayısının kesin olarak tespit edilemediğini söyleyen S. Küçük, çalışmasında “*En son yayımlanan Türkçe Sözlük’ü kullandığını, Derleme Sözlüğündeki, atasözlerimizde, deyimlerimizde kullanılan renk adlarını belirleyerek kökenleri üzerinde durduğunu*” ifade etmiştir (2010c, s. 420).

Tanrıkut “*Türkiye Türkçesinde Renk Adları (Yapı - Köken)*”¹⁹ adlı Yüksek Lisans tezinde Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızlarındaki renk adlarının etimolojik, morfolojik yapıları ve adlandırma yöntemlerini incelemiştir. Roman, şiir, hikâye gibi farklı türden kaynaklar, sözlükler (Türkçe Sözlük, Derleme ve Tarama Sözlüğü, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Dua ve Beddualar Sözlüğü vb.) ve boya kataloglarından yararlanmıştır.

Marcel Erdal, *Old Turkic Word Formation* adlı eserinde renk adları ve türevlerine ayrı ayrı yer vermiştir. Bu bölümde +*Kıl*, +*gXl ve +sIl* (1991, s. 98), +(A)*mUk (ve -mIk)* (1991, s. 100) ve +*Xş* (1991, s. 102) yer almaktadır.

“*Renk adlarının eklerle veya birleştirme yoluyla türetilerek oluşturulduğunu*” ifade eden Çürük, renk adlarına gelen ekler üzerine çalışma yapmış ve bu çalışmasında “+*gXl*, +*sIl*, +*çIl* eklerinin doğrudan renk adı türettiğini, +(A)*mUk*, -*mIk*, +*zIn*, +*çIn* eklerinin ise renk adlarına gelerek sıfat yahut hastalık veya bitki adı türettiğini” ifade etmiştir (2017, s. 205-206).

A. Şekil Açısından Renk Adları

A.1. Ek Almamış Renk Adları

ağ (I):	“Ak, beyaz.” <i>Ağ sakallu baban yiri uçmak olsun. (I/23)</i>
ak:	“Beyaz.” <i>bk. ağ I</i>
ala (I):	“Ela.” <i>Ala gözlerini sevdiğim dilber... (I/80)</i>
ala (II):	“Alaca, karışık renk.” <i>Adam alası içinde, tavar alası taşında. (I/81)</i>
bor (II):	“Boz, boz renk.” <i>Eşheb (Ar.): Bor at. (I/638)</i>
boz (II):	“Göz bebeğinde görmeye engel olan beyazlık, aksu.” <i>Bir himar aldım ... bir gözü bozdur. (I/657)</i>
çakır (IV):	“Bir gözü mavi, bir gözü siyah olan.”

¹⁹ Tuğçe Tanrıkut (2014). *Türkiye Türkçesinde renk adları (yapı – köken)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

	<i>Ahyef (Ar.): ... Türkide çakır derler. (II/801)</i>
çapar (I):	“Karışık renkli, benekli.” <i>Peleng-reng (Far.): Peleng renkli ve çapar at. (II/822)</i>
çil (II)²⁰:	“Tüyü kırmızı ve beyaz karışık olan, alaca renkli, benekli.” <i>Çil aygırın üzerinde 360 yapraklı şesperiyle... (II/919)</i>
gök:	“1. Mavi.” <i>Şunu gök anla vü şunu sarı bil (III/1730)</i> “2. Yeşil.” <i>Gördü gök çayırın üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş. (III/1732)</i>
kaşga:	“Beyaz tüylü, kıllı.” <i>Alnı kaşga, sağ kıcı sekili attır ki... (IV/2329)</i>
por:	“Boz, boz renk.” <i>El-'akkûk (Ar.): Ve toprağı pek katı ve por yere denir. (I/638)</i>
sakar (I):	“Atın alnında olan beyazlık.” <i>Alnı sakar, ... ayağı sekili ... (V/3254)</i>
sakar (II)²¹:	“Atın alnında olan beyazlık.” <i>... alnı sakar, kışları sekili, tek tamgalı atı var. (V/3254)</i>
saz:	“Sarı.” <i>Sayrunun benzi saz olur, ağzı dadı acı olur. (V/3360)</i>
sekil, (seki (II)):	“1. Atın ayaklarında olan beyazlık.” <i>... sağ ayağı sekili katırı sirkat olunup... (V/3374)</i> “2. Ayağında sekisi olan, sekili.” <i>El-a'samu (Ar.): İki ön ayakları sekil ya'ni aklık olan at. (V/3374)</i> “3. Alnında beyazlık olan.” <i>Ümmetimin alınları abdest suyu eserinden sekilerdir. (V/3375)</i>
sis:	“Atın tüylerindeki küçük alaca benekler.” <i>El-bürşe (Ar.): At kısmının tüylerinde olan hürde alaca beneklere denir... (V/3489)</i>

²⁰ Tarama Sözlüğü'nde madde başı *çil at*, (*çil aygır*) II şeklindedir. Ancak madde başı kelimenin sadece renkle ilgili olan kısmını buraya aldık.

²¹ Burada verdiğimiz anlam kelimenin Tarama Sözlüğü'ndeki 2. anlamıdır. Kelimenin diğer anlamlarından yararlanmadığımız için çalışmaya dâhil etmedik.

A.2. Pekiştirilmiş Renk Adları

- abbak:** “Bembeyaz.”
... benizi sarıdır, ya inci bigi abbak bezemiştir... (I/179)
- apbak:** “Bembeyaz.”
... tâ kim apbak oldu. (I/179)
- appak:** “Bembeyaz.”
... Sakalı var kocalar gibi appak (I/178)

A.3. Eklerle Genişletilmiş Renk Adları

A.3.1. +aç Eki Almış Renk Adları

Ek hakkındaki görüşler şunlardır:

Korkmaz, ekin “eklendiği kelimeye büyültme ve küçültme işlevi kattığını” söyler (2014, s. 120). Ergin, benzetme ve ilgi fonksiyonu olduğunu söyleyerek *bozaç*, *kıraç*, *topaç* örneklerini verir (1977, s. 170). Banguoğlu “Eski bir küçültme, aynı zamanda berkitme ekidir. Az sayıda isim ve sıfatlar yapmıştır.” bilgilerini verir (2011, s. 171).

- bozaç:** “Boz renkte, boz renkli.”
Sakallı bozaç turgay sayradıkta. (I/658)

A.3.2. +ar-ak Eki Almış Renk Adları

Renk ifade eden fiiller türeten +ar- isimden fiil yapım eki ve -ak fiilden isim yapım ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ergin “+Ar- ekinin çoğunlukla renk isimlerinden fiil yapmakta kullanıldığını” (1977, s. 176), “-Ak ekinin ise fiilin etkisinde kalan çeşitli nesnelere karşılığını” (1977, s. 182) belirtir.

- bozarak:** “Bozca, bozumsu.”
Ve eğer bozarak ve bulanık olursa... (I/658)

A.3.3. +cA Eki Almış Renk Adları

Korkmaz, ek hakkında “Sıfatlara, sıfat olarak kullanılan sözcüklere gelerek eklendiği sözcüğe ‘oldukça’ anlamı verir, benzerlik ve azlık işlevinde küçültme sıfatları yapar.” der (2014, s. 121).

Banguoğlu ekin: “Sıfatlara gelen vurgulu bir küçültme eki olduğunu, ayrıca yer adı ve cins ad yaptığını” belirtir (2011, s. 158, 159).

- ağca²²:** “1. Beyaz, beyazca.”
Ağayıla ağca koyun bundan geçti. (I/29)
- “2. Atın alnından burnuna doğru inen beyazlık, akıtma.”
... alnında ağcası olup iki kış ayakları sekili kısarak. (I/29)

²² Tarama Sözlüğü’nde madde başı *Ağca*, (*ağcam*) şeklindedir. Ancak sözcükleri morfolojik olarak ayırdığımız için bu başlık altında sadece *ağca* kelimesini aldık.

- alaca:** "Karışık renkli."
...Kurbünde bir alaca öküz kaçıp giderken duttum. (I/81)
- gökce²³:** "1. Mavi."
Sıtması tutan kişi gökçe bezle boynuna bağlasa sıtması koya
(III/1730)
- "2. Yeşil."

- kızılca:** "Allık, kızılık."
Gaze (Far.): Yüze dürtecek kızılca. (IV/2539)

A.3.4. +ca +m Eki Almış Renk Adları

+ca isimden isim yapım eki (bk. +cA) ve + m morfeminin birleşiminden oluşmuştur.

Ercilasun, çalışmasında +m morfeminin benzerlik bildirdiğini belirtmiş, "yakınlık, gibilik" ifadelerinin ve sıfatlar için "azaltma ve küçültme" işlevlerinin de benzerlik kapsamında ele alınabileceğini söylemiştir (2007, s. 13).

- ağcam²⁴:** "1. Beyaz, beyazca."
Ağcam yüzlü anamı sızlatdun... (I/29)
- "2. Atın alnından burnuna doğru inen beyazlık,
akıtma."

A.3.5. +ca + rak Eki Almış Renk Adları

+ca isimden isim yapım eki (bk. +cA) ve +rak mukayese ekinin birleşiminden oluşmuştur.

- ağcarak:** "Aka, beyaza çalar; az beyaz."
Kûr kendüm (Far.): ... Ağcarak saruluğa mâil topraktan zâhir
olur. (I/29)

A.3.6. +CXI Eki Almış Renk Adları

Korkmaz +CXI ekinin yalnızca +ÇXI biçimiyle, akçıl "beyazımtrak", gökçül "mavimtrak" gibi eklendiği isme "benzerlik, yakınlık" işlevi katan örneklerinin olduğundan bahseder (2014, s. 127).

Ergin, ekin sözcüğe "genellikle benzetme daha çok ise mübalağa anlamı kattığını" söyleyerek kırçıl, akçıl "aka çalan" örneklerinde benzetme anlamı olduğunu söyler (1977, s. 170).

²³ Tarama Sözlüğü'nde madde başı Gök, (gökce) şeklindedir. Ancak sözcükleri morfolojik olarak ayırdığımız için bu başlık altında sadece gökce kelimesini aldık.

²⁴ Tarama Sözlüğü'nde madde başı Ağca, (ağcam) şeklindedir. Ancak sözcükleri morfolojik olarak ayırdığımız için bu başlık altında sadece ağcam kelimesini aldık.

Banguoğlu +cil ekinin yapım eki olarak kullanılışı, Anadolu ağızlarında ve Eski Türkçedeki durumu hakkında bilgi verir. Yapım eki olarak az kelime verdiğini söyleyerek *balıkçıl*, *tavşancıl*, *adamcıl* gibi yedikleri hayvan veya nesnenin adı verilen birtakım avcı, yırtıcı hayvanları örnek verir (2011, s. 165). “Anadolu ağızlarında *evcil*, *bencil*, *öncül*, *insancıl* gibi daha geniş anlatımları görülen, Eski Türkçede ise *yağmurçıl*, *tüpüçil* gibi nadir örnekleri olan bu ekin dilimizde hâkim olan anlamının yiyecek ve seven olduğunu” belirtir (Banguoğlu, 2011, s. 165). “+çil ekinin +cil ekinden ayrıldığını, bu ekin çok da eski olmayan bir zamandaki *çil* ‘benek benekli’ kelimesinden doğmuş olabileceğini ve çok sayıda renk sıfatına gelerek ‘bu renklere benzer, bunlarla benekli’ anlamlarını verdiğini” ilave eder (Banguoğlu, 2011, s. 166).

Karaağaç, işlek olmayan bu ekin “düşkünlük yani işaret edilen varlık veya niteliğe düşkün olanı, bu varlığı andırmanı bildirdiğini” söyler (2016, s. 274).

akçıl:	“Beyazımtırak.” <i>Şehbâ (Ar.): Kül rengine yakın akçıl renk. (I/71)</i>
bozcıl:	“Boz renkli, bozumtırak.” <i>Merhum Tat Ali Paşa bir bozcıl, burnu abraş... (I/659).</i>
gökcül:	“Mavimsi, gök rengine çalar.” <i>Gansere (Ar.): ... Ve isim olur, gökcül sineğe denir. (III/1737)</i>
gökçil:	“Mavimsi, gök rengine çalar.” <i>Bezâdi (Ar.): Gökçil ya’ni mâice bir nevi’ kıymettar taş.(III/1737)</i>
gökçül:	“Mavimsi, gök rengine çalar.” <i>haşin (Far.): ... rengi gökçül ve karamtık ola ki boza yakın olur. (III/1737)</i>

A.3.7. +cıl + rak Eki Almış Renk Adları

+cıl isimden isim yapma eki (bk. +CXI) ile +rak mukayese ekinin birleşiminden oluşur.

akcılрак:	“Beyaza çalar, beyazımsı.” <i>Asbah (Ar.): Kızılsağı veya kırkılрак akcılрак olan kara renkli nesne. (I/69)</i>
------------------	--

A.3.8. +ez Eki Almış Renk Adları

Korkmaz, +Az ekinin “isimlerden, küçültme görevinde isimler türeten bir ek” olduğunu söyleyerek *ayaz*, *çerez*, *çöpez* “çör çöp” örneklerini verir (2014, s. 121) Banguoğlu “Batı Türkçesinde *az* kelimesinden gelmiş bir +ez küçültme ekinin varlığını gösteren az sayıda örneğe rastlandığını” söyler; *çerez*, *çöpez*, *yalaz*, *gögez* vb. kelimelerinden bahseder. Türkiye Türkçesinde verimsiz olan bu ekin Anadolu ağızlarında daha canlı olduğunu söyleyerek *yer-cüg-ez* = *yerceğiz* örneğini görüşünü desteklemek için kullanır

(Banguoğlu, 2011, s. 175). Tarama Sözlüğü'nde geçen bazı kelimelerde ekin renk adlarına eklendiği görülmüştür.

göğez²⁵: “Laciverde yakın mavi renk.”
Bir sırmalı göğez boğça ... (III/1728)

A.3.9. +ez-i Eki Almış Renk Adları

gök kelimesine renk ifade eden fiiller türeten +ez- isimden fiil yapım eki ve -i fiilden isim yapım ekinin eklenmesiyle oluşmuş bir ektir. Gülensoy, *göger-* kelimesini ele alırken *göveri* “yeşillik, çayır çimen” kelimesinin sonundaki -i'nin, *göverti* kelimesinde bulunan -ti ekindeki /t/ ünsüzünün düşmesi sonucu oluşmuş olabileceğini ileri sürer (2011, s. 376).

gögezi²⁶: “Laciverde yakın mavi renk.”
... bir al muhattem kuşak ve gögezi gömleği bî-kusur aldım.
(III/1728)

güvezi: “Yeşilimsi, morumsu.”
El-'ufre (Ar.): Mağre mânasına ki güvezi renk. (III/1885)

A.3.10. +GX Eki Almış Renk Adları

Altuğ, Eski Türkçede işlek olarak kullanılmayan isim ve sıfat yapan +GU ekinin, Eski Anadolu Türkçesinde +gu, +gü, +kı şekliyle kullanıldığını belirtir (1999, s. 107).

kızgu: “Çok kızıl.”
... kızgu benizli akçıl er idi ... (IV/2538)

kızkı: “Çok kızıl.”
El-akşerü (Far.): Kızkı benizli ve benzi katı kızıl kişi. (IV/2545)

A.3.11. +Gıl Eki Almış Renk Adları

Erdal, “ekin Eski Türkçede üretken olmadığını; Eski Türkçede çeşitli işlevleri olan +gXl ekinin Eski Türkçenin dışındaki renklerle verimli hâle gelmiş olabileceğini” söyler (1991, s. 97). Ayrıca “+Kil ve +gXl eklerinin dört gruba ayrılabilceğini ve eklendiği kelimeye belli anlamlar katacağını” ifade eder. “Bu ekin bir işlevinin de renk tonlarını tanımlayan renkleri gösteren sıfatlar türetmek olduğunu” söyler (Erdal, 1991, C. I, s. 98).

Altuğ, ekin “renk isimlerine gelerek o renge yakınlık, benzerlik bildiren sıfatlar türettiğini” söyler (1999, s. 118).

kırgıl: “1. Saçına, sakalına ak düşmüş, kıranta.”
Yolda nâgeh uğradı bir kırgıla ... (IV/2504)
“2. Yarısı ak, yarısı siyah olan saç, sakal.”

²⁵ Tarama Sözlüğü'nde madde başı *göğez*, (*gögezi*) şeklindedir. Ancak sözcükleri morfolojik olarak ayırdığımız için bu başlık altında sadece *göğez* kelimesini aldık.

²⁶ Tarama Sözlüğü'nde madde başı *göğez*, (*gögezi*) şeklindedir. Ancak sözcükleri morfolojik olarak ayırdığımız için bu başlık altında sadece *gögezi* kelimesini aldık.

El-emlah (Ar.): Ak ve kara karışmış ola ki kolda kırgıldır.
(IV/2506)

“3. Saça, sakala ak düşme.”
... ve kırgıldan pîr olmağa... (IV/2506)

kırkıl:

“1. Saçına, sakalına ak düşmüş, kıranta.”
Melhuz (Ar.): Sakalına aklık karışmış kırkıl recül. (IV/2504)

“2. Yarısı ak, yarısı siyah olan saç, sakal.”
Şemtâ (Ar.): Saçı kırkıl olan avrat. (IV/2506)

“3. Saça, sakala ak düşme.”
El-eşmatu (Ar.): Saçına aklık karışıp saçı kırkıl olmuş kişi.
(IV/2506)

kızgıl:

“Kırmızımtırak.”
Es-sahbau (Ar.): Kumral ve kızgıl saçlı avrat. (IV/2538)

targıl²⁷:

“Kirli kül rengi.”
Tuhle (Ar.): Bir rengdir ki ... ana targıl denir. (V/3762)

A.3.12. +kıl + dırak Eki Almış Renk Adları

+kıl (bk. +Gıl) ve +dırak isimden isim yapım eklerinin birleşmesiyle oluşmuştur.

kızkıldırak: “Kızıla çalan, çil.”
Kahd (Ar.): ... rengi kızkıldırak bir cins koyundur. (IV/2542)

A.3.13. +Gıl + lık Eki Almış Renk Adları

+Gıl isimden isim yapım eki (bk. +Gıl) ve +lık (bk. +LIK) isimden isim yapım ekinin birleşiminden oluşmuştur.

kırgıllık: “Sakalına ak düşme zamanı ve durumu.”
Ve söyler halka kundakta ve kırgıllığımda. (IV/2506)

kırkıllık: “Sakalına ak düşme zamanı ve durumu.”
Vahtatun (Ar.): Kara kıla ak kıl karışıklık ve kırkıllık.
(IV/2506)

tarkıllık: “Kirli renklilik.”
Tulse (Ar.): Karasağı olan boz reng ve tarkıllık ... (V/3763)

²⁷ Burada verdiğimiz anlam kelimenin Tarama Sözlüğü’ndeki 2. anlamıdır. Kelimenin diğer anlamlarından yararlanmadığımız için çalışmaya dâhil etmedik.

A.3.14. +ıl Eki Almış Renk Adları

Ek hakkındaki görüşlerden bazıları şunlardır:

Korkmaz, “ses yansımaları köklerden ikincil biçimler oluşturan bir ek” olduğunu söyler (2014, s. 129). Ergin, *ekin işlek olmadığını ve benzerlik ifade ettiğini* söyleyerek *yeş-i-l* (< *yaş-ı-l*), *kız-ıl* örneklerini verir (1977, s. 171). Karaağaç, *benzerlik bildiren ve işlek olmayan bu ekin Eski Türkçe +sıl ekinden çıktığını* belirtir: *yaş > yaşıl* (2016, s. 277).

Ekle ilgili diğer görüş ise şu şekildedir: “Benzerlik ifade eder: *yeşil*, *kızıl*. Cumhuriyet döneminde +ıl ekiyle türetilen bazı kelimeler: *ardıl*, *ağıl*, *dördül*, *buzul*, *eril*, *dişil*... Bazı örnekleri Fransızca +Al ekinin aktarımıyla türetilmiş olmalıdır.” (Özkan, Aşçı & Toker, 2016, s. 81). Banguoğlu, Eski Türkçede adlardan sıfat yapan +ıl ekinin çok görülmediğini söyleyerek *kızıl*, *yaşıl*, *başıl* örneklerinin nadir kullanım gösterdiğini söyler ve bu ekin +gil ekinden gelme ihtimalinin bulunduğunu ilave eder, *kırgıl*, *üçgül* örneklerini verir (2011, s. 177).

ağıl: “Aydın ve güneşin çevresinde bazen görülen beyaz halka, hâle.”

... *Ay ağılında ol resme ki yıldız (I/33)*

yaşıl: “Yeşil.”

... *evvel bir yaşıl cevher yarattı. (VI/4379)*

A.3.15. +ıl + gan Eki Almış Renk Adları

Ek, +ıl (*bk. +ıl*) ve +gan isimden isim yapım eklerinin birleşiminden oluşmuştur. Tarama Sözlüğü’nde +gan ekinin renk adlarına eklenerek pekiştirilmiş renk adı yaptığı görülmektedir.

yaşılğan: “Yemyeşil.”

Dakr (Ar.): Dümdüz yaşılğan olan güzel otlu bağca. (VI/4381)

A.3.16. +ıl + lık Eki Almış Renk Adları

Renk isimleri yapan +ıl (*bk. +ıl*) ve +lık (*bk. +IIK*) isimden isim yapım eklerinin birleşiminden oluşmuştur.

ağıllık: “(Aynı çevreleyen) beyazlık.”

Hâle: ... ayın etrafında ağıllıktır... (I/35)

yaşillik: “Yeşillik.”

Sebzi (Far.) Yeşillik. (VI/4381)

A.3.17. +ıl + lırak Eki Almış Renk Adları

Renk isimleri yapan +ıl (*bk. +ıl*) ve +lırak isimden isim yapım eklerinin birleşiminden oluşmuştur.

kızıllırak: “Kızıla çalan, çil.”

Kahd (Ar.): ... rengi kızılırlak yüzü çil koyun ve kabak koyun. (IV/2542)

A.3.18. +ıl + sağı / +sagu Eki Almış Renk Adları

Renk isimleri yapan +ıl (bk. +ıl) ve +sagı / +sagu (bk. +sagı / +sagu) isimden isim yapım eklerinin birleşiminden oluşmuştur.

- kızılsagı:** “Kızılımsı, kızıla çalar.”
Edbes (Ar.): *Levni karasağı ve kızılşağı olan kuş. (IV/2542)*
- kızılsagu:** “Kızılımsı, kızıla çalar.”
Kızılsağı kabı olur... (IV/2542)

A.3.19. +ırak Eki Almış Renk Adları

Eckmann, “Eski Anadolu Türkçesinde ve bugünkü bazı Türk lehçelerinde ünsüzle biten tabanlara karşılaştırma eki olan +rAK ekinin nadiren +rAK şeklinde gelebildiğini” ve “Ekin ön sesindeki ünlünün asli ses mi yoksa sonradan türemiş bir ses mi olduğu konusunda araştırmacıların farklı görüşlere sahip olduğunu” söyler (1953, s. 51, 52). Tarama Sözlüğü’nde ekin renk isimlerine geldiği örnekler bulunmaktadır.

- bozırak:** “Bozca, bozumsu.”
Eğer bozırak ve bulanık olursa... (I/658)

A.3.20. +IIK Eki Almış Renk Adları

Korkmaz, ekin renk adlarıyla kullanımıyla ilgili “O rengin hâkim ve yaygın olduğunu belirten soyut adlar türettiğini” söyleyerek *aklık, beyazlık, karanlık (< karangu+lık), yeşillik vb.* örnekleri verir (2014, s. 136).

Ergin, “başlangıcından itibaren Türkçenin başlıca isimden isim yapan eklerinden biri olarak kullanılan bu ekin geçici ve kalıcı isimler yaptığını, kullanılışı açısından umumilik niteliği barındırdığını ve başlıca fonksiyonunun isimlerden yer, alet, topluluk isimleri, soyut isimler ve sıfat yapmak olduğunu” söyler (1977, s. 154).

Karaağaç, ekle ilgili “Kavram eki olan bu ek genel oluş ve bol bulunuşu bildirir. Varlık adlarına geldiğinde somut varlık adlarını soyutlaştırır.” bilgilerini verir (2016, s. 256).

Banguoğlu ekle ilgili şunları söyler: “İsmlere gelerek *içinlik* sıfatları yapar” (2011, s. 193). Ayrıca “aygıt ve yer adları yaptıklarını, nesnenin tabiatında çok bulunduğu yeri gösterdiklerini, sıfatlara gelerek yalın adlar yaptıklarını ve hâl adları, rütbe ve makam adları, topluluk adları gibi kullanıldıklarını” da belirtir (Banguoğlu, 2011, s.194, 195).

- ağlık:** “Beyazlık.”
Nitekim karalık ve ağlık âdemin teninde tabâyi’den cem’ olur. (I/48)
- aklık:** “Beyazlık.”
bk. ağlık
- göklük:** “Morluk, mavilik.”
... göklüğü azala selâmetlik nişanı ola...(III/1739)

A.3.21. +lurak Eki Almış Renk Adları

+lurak isimden isim yapım eki eklendiği kelimenin rengini yansıtan sözcükler türetmektedir.

tozlurak: “Toz renginde, bozca.”
Dîje (Far.): ... bozrak, tozlurak renklü nesne. (V/3842)

A.3.22. +mtXK Eki Almış Renk Adları

Banguoğlu, “Eski Türkçeden itibaren benzerlik sıfatları yapan bir *-imtik* ekinin olduğunu, Doğu Türkçesinde bu ekin ve farklı şekli olan *-imtil* ekinin yaygın görüldüğünü, Batı Türkçesinde ise aynı anlama gelen *-imsi* ve *-intrak* ekleri yanında *-imtik* ve *-imtil* eklerinin daha az kullanıldığını” söyleyerek *bozumtuk*, *sarımtık*, *karamtık*... örneklerini verir (2011, s. 179).

bozumtuk: “Boza çalar.”
El-erbek (Ar.): Bozumtuk siyah deveye denir. (I/661)

karamtık: “Karamsı, karaya çalar.”
Önlerince ol karamtık deve kara gararları üstünde vardılar. (IV/2267)

sarımtık: “Sarımsı, sarıya çalar.”
Cağne (Far.): ... rengi sarımtık ve gözleri büyük olur. (V/3315)

A.3.23. +mtıl Eki Almış Renk Adları

Eckmann, *Çağatayca El Kitabı* adlı çalışmasında ekin “Renk isimlerinde kullanılan bir küçültme eki olduğunu” ifade eder (2009, s. 50).

karamtıl: “Karamsı, karaya çalar.”
El-elma (Ar.): Karamtıl dudaklı kişi. (IV/2268)

A.3.24. +rAK Eki Almış Renk Adları

Korkmaz, “Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde sıfatlardan karşılaştırma sıfatları yapan +rAk ekinin, Türkiye Türkçesinde bu işlevinin aşınma ve kaymaya uğrayarak ‘oldukça’ anlamında bazı küçültme sıfatları bıraktığını” söyler (2014, s. 138).

Ergin de ekin “Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde çok kullanıldığını, Batı Türkçesinde kullanımının azaldığını, eskiden ‘çokluk ifade eden karşılaştırma eki’ olarak kullanılırken bugün daha çok ‘benzerlik, gibilik’ ifadesinde kullanıldığını” ifade eder (1977, s. 166, 167).

gögrek: “Mavimsi.”
Cemest (Far.): ... Rengi gögrek kızılığa maildir. (III/1728)

kararak: “Karamsı, karaya çalar.”
Şebdiz (Far.): Kararak at. (IV/2278)

A.3.25. +sagı / +sagu Eki Almış Renk Adları

Özyaşamış Şakar, “Eski Türkiye Türkçesi döneminde benzerlik ve küçültme fonksiyonuyla kullanılan ekin Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayan bir ek olduğunu” ve “+sagı/+sagu eklerinin renk ve tat bildiren kelimelere eklendiğinde doğrudan olmasa da benzetme yoluyla kelimeye azaltma, küçültme ifadesi kattığını” ifade eder (2018, s. 27, 28).

karasagi: “Karamsı, karaya çalar, karayağız.”
... ve rengi karasağı olmak ... (IV/2278)

karasagu: “Karamsı, karaya çalar, karayağız.”
... gövde rengi karasağı olmak. (IV/2278)

morsagi: “Morumsu.”
Sincab (Ar.): Sıçandır ya böcek... Karasağı, morsağı rengi olur.
(VI/2810)

A.3.26.+sı Eki Almış Renk Adları

Korkmaz ekle ilgili “Eski Türkçedeki +sI- isimden fiil yapım eki ile -g fiilden isim yapım ekinin kaynaşmasından oluşan +sIg ekinin kalıntısı olan bu ek isimlerden ‘benzerlik, yakınlık, andırma’ ifade eden sıfatlar türetir” der (2014, s. 139, 140). Ergin de “Batı Türkçesinde eskiden beri kullanılan, bir iki sözcükte görülen bu ek ‘benzerlik, gibilik’ belirtir.” diyerek ekin kelimeye kattığı anlam hakkında bilgi verir (1977, s. 165). Banguoğlu “Dilimizde az kullanılan ekin benzerlik sıfatları yaptığını, renk ve tat sıfatları alanında yerini +imsi ekine bırakmış olduğunu” belirtir (2011, s. 199). Karaağaç da ekin “benzerlik ve gibilik” işlevine değinir (2016, s. 271).

kızılısı: “Kızılımsı.”
El-fazer (Ar.): ... karıncaya denir ki rengi kızılısı karamlık olur.
(IV/2543)

B. ANLAMLARINA GÖRE RENK ADLARI

B.1. Renk Adlarıyla Türetilen Hayvan Adları

Aşağıda verilen renk adıyla türetilerek oluşturulmuş hayvan adları (güren ve yeşilten) renk adı olmaktan çıkmasına rağmen, bahsi geçen hayvanın rengini yansıması nedeniyle çalışmamıza dâhil edilmiştir.

güren (I): “Rengi sarı ile doru arasında olan (at), al (at).”
Güran (Far.): Ol ata denir ki sarı ile doru meyanında ola...
(III/1881)

yeşilten: “İri ve yeşil kertenkele.”
Sam-ı ebrus (Ar.): Büyük kertenkeledir ki yeşilten derler.
(VI/4550)

B.2. Renk Adlarıyla Türetilen Bitki Adları

Aşağıda verilen renk adıyla türetilerek oluşturulmuş bitki adları (*alacehre* ve *yaşilistân*) renk adı olmaktan çıkmasına rağmen, bahsi geçen bitkinin rengini yansıtmaması nedeniyle çalışmamıza dâhil edilmiştir.

alacehre:	“Sarı renk vermek için kullanılan bir kök, cehri.” <i>Berdağ: ...ala cehre tâbir olunan nebattır ... (I/83)</i>
yaşilistân:	“Yemyeşil ova, yeşil bitkilerle kaplı yer.” <i>... Kamu sahra çemenler yaşilistan (VI/4381)</i>

B.3. Renk Anlamı Veren Diğer Kelimeler

don²⁸:	“Renk.” <i>Kır atın sarı donlusu (II/1213)</i>
eñ II:	“Renk, beniz rengi.” <i>Sencer buğday eñlü kişiydi. (III/1465)</i>
irenk:	“Renk.” <i>Boyac(ı) oldum bilmem al yeşil irenk ... (III/2089)</i>
ton:	“Renk.” <i>bk. don</i>
yeng (Far.):	“Renk.” <i>Arap yengi kim oldu şam yengi (VI/4527)</i>

B.4. Renk Tonu İle İlgili Kelimeler

tok II:	“Koyu.” <i>El-icsadü (Ar.): Bir nesneyi ... tokca boyamak. (V/3814)</i>
----------------	--

C. RENKLERİ İFADE EDEN FİİLLER

C.1. -MAK İsim-fiil Eki Almış Fiillerden Oluşan Sözcükler

Bu başlıkta renk adlarına gelen +Al-, +Ar-, +Ar-t-, +Ir-t- eklerinin üzerine veya doğrudan fiile gelen isim-fiil eklerinin olduğu kelimelere yer verilmiştir.

akarmak:	“Ağarmak.” <i>Umarım ki akara kara yüzüm. (I/68)</i>
akartmak:	“Ağartmak.” <i>Akardır sakalı kızartır gözü ... (I/68)</i>
alalmak:	“Renkten renge girmek, alı al moru mor olmak, bozulmak, alacalanmak.”

²⁸ Tarama Sözlüğü'nde madde başı *don*, (*ton*) şeklindedir. Ancak sözcükleri alfabetik sıraya göre verdiğimiz için *don* ve *ton* kelimelerini ayırdık.

	... <i>Kazan bey alaldı ...</i> (I/86)
bozarmak:	“Kırlaşmak, ağarmak, sararmak.” ... <i>Dudakları depsere, benzi bozara ...</i> (I/658)
gögermek:	“Morarmak, yeşermek, mavileşmek, bitki yapraklanmak.” <i>Kaba ağaçta dal budağın kurumuştı, yeşerip göğerti.</i> (III/1727)
gөгertmek:	“Morartmak.” ... <i>Urdu Osman'ın gözünü göğertti.</i> (III/1727)
karalmak:	“Kararmak.” ... <i>Yüz aklığın kazanmaduk karalduk</i> (IV/2266)
karkırtmak:	“Kararmak, çok ışıktan göz göremez olmak.” ... <i>ni'met ve ikramı anın gözünü örttü karkırttı.</i> (IV/2313)
karmak (I):	“Kararmak, bulanmak.” <i>Göz cemalin görücek olur karır</i> <i>Göz ki görmeye cemalini karır</i> (IV/2315)
uçınmak:	“Korkudan sararmak, rengi uçmak.” <i>bk. uçunmak</i>
uçunmak:	“Korkudan sararmak, rengi uçmak.” <i>Uçundu lerze endamına düştü ...</i> (VI/3899)
yaşarmak:	“Yeşermek.” ... <i>bastıkları yer yaşarır çemen biter.</i> (VI/4378)

Sonuç

Bir dilin zenginliğini gösteren en önemli unsurlardan birisi söz varlığıdır. Türkiye Türkçesinin bu açıdan oldukça verimli olduğu bilinmektedir. XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış yapıtlardan taranarak hazırlanan Tarama Sözlüğü üzerine yapılan çalışmalarla bu zenginlik ortaya koyulmuştur.

Bu çalışmada, dilimizde önemli bir yeri olan renk ifade eden sözcükler Tarama Sözlüğü esas alınarak incelenmiştir. Öncelikle renk adları ve renk adlarının kullanım alanları örneklerle anlatılmış, renk adları üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiş, araştırmacıların renkleri hangi açılardan ele aldığı üzerinde durulmuştur. Daha sonra renk ifade eden sözcükler morfolojik ve semantik açıdan farklı başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Renk adlarının morfolojik açıdan incelendiği bölümde renk adlarına gelen ekler alfabetik sırayla verilmiş, daha sonra gramer kitaplarından, makaleler veya tezlerden ekle ilgili bilgiler verilmiştir. Sadece renk adları değil, “renk” anlamına gelen sözcükler, renklerle ilgili kavramlar ve renk adlarından türeyip başka kavramları karşılar duruma geldiği hâlde o kavramın rengi hakkında fikir veren sözcükler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

Çalışmamızın inceleme kısmı, *Şekil Açısından Renk Adları, Anlamlarına Göre Renk Adları, Renkleri İfade Eden Fiiller* olmak üzere üç ana başlığa ayrılmıştır. **Şekil Açısından Renk Adları** "1. Ek Almamış Renk Adları", "2. Pekiştirilmiş Renk Adları", "3. Eklerle Genişletilmiş Renk Adları (+aç, +ar-ak, +cA, +ca+m, +ca+rak, +CXL, +cıl+rak, +ez, +ez-i, +GX, +Gıl, +kıl+dırak, +Gıl+lık, +ıl, +ıl+gan, +ıl+lık, +ıl+lırak, +ıl+sagı/sagu, +ırak, +IİK, +lurak, +mtXK, +mtıl, +rAK, +sagı/sagu, +sı)" şeklinde üç ana başlık altında ele alınmıştır. *Eklerle Genişletilmiş Renk Adları* altında toplam yirmi altı (26) eke yer verilmiştir ve burada bazı sözcüklerin bir bazılarınınsa birden fazla renk adı yapan ek aldığı görülmüştür. **Anlamlarına Göre Renk Adları** kısmında dört (4) başlık bulunmaktadır: "1. Renk Adlarıyla Türetilen Hayvan Adları", "2. Renk Adlarıyla Türetilen Bitki Adları", "3. Renk Anlamı Veren Diğer Kelimeler", "4. Renk Tonu İle İlgili Kelimeler". **Renkleri İfade Eden Fiiller** başlığında ise -mAK isim-fiil ekiyle genişletilmiş renk bildiren fiillere yer verilmiştir.

Renk adlarının sadece renkleri ifade etmek için kullanılmadığı, renk adlarıyla birçok kavramın ifade edilebildiği bilinmektedir. Daha önce renk adlarıyla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Tarama Sözlüğü'nde geçen renk adları ve renk adlarıyla türetilen fiiller morfolojik ve semantik açıdan ele alınmış, morfolojik açıdan incelenmesiyle renk ifade eden sözcüklerin oluşumu hakkında bundan sonra yapılacak araştırmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Extended Abstract

One of the most important elements that show the richness of a language is its vocabulary. It is known that Turkish is quite productive in this respect. This richness has been revealed by the studies on the Tarama Sözlüğü.

It is known that color names are not only used to express colors, but also many concepts can be expressed with color names. Many studies have been done on color names before. In this study, the color names in the Tarama Sözlüğü and the verbs derived from color names were discussed in terms of morphology and semantics, and it was aimed to contribute to future research on the formation of words expressing color by examining them from a morphological perspective. In the part where the words were examined in terms of morphology, the words were classified according to the suffixes, and examples were given for each word from the sentences in the Tarama Sözlüğü. Turkish grammar books about the formation of words were used, and the information given by the researchers about the suffixes was conveyed.

The examination part of our study is divided into three main titles: *Color Names in Terms of Morphologic, Color Names According to Their Meanings, Verbs Expressing Colors*.

Color Names in Terms of Morphologic "1. Unadded Color Names", "2. Intensified Color Names", "3. Color Names Extended with Suffixes (+aç, +ar-ak, +cA, +ca+m, +ca+rak, +CXL, +cıl+rak, +ez, +ez-i, +GX, +Gıl, +kıl+dırak, +Gıl+lık, +ıl, +ıl+gan, +ıl+lık, +ıl+lırak, +ıl+sagı/sagu, +ırak, +IİK, +lurak, +mtXK, +mtıl, +rAK, +sagı/sagu, +sı)" under three main headings. A total of twenty-six (26) suffixes are included under Color Names Extended with Suffixes, and it is seen that some words have suffixes that make more than one color name.

There are four (4) titles in the *Color Names According to Their Meanings*: “1. Animal Names Derived from Color Names”, “2. Plant Names Derived by Color Names”, “3. Other Words That Give Color Meaning”, “4. Color Tone Related Words”.

In the title of *Verbs Expressing Colors*, verbs expressing color expanded with the suffix -mAK noun-verb are included.

Color names and verbs derived from color names in the Tarama Sözlüğü are discussed in terms of morphology and semantics, and it is aimed to contribute to the future researches about the formation of words that express color by examining them in morphological terms.

Kaynakça

- Akar, A. (2015). *Türk dili tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Altınkaynak, E. (2006). *Tozlu zaman perdesinde Kırım Karayları*. Haarlem: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi.
- Altuğ, M. (1999). *Tanıklarıyla tarama sözlüğü esasında Eski Anadolu Türkçesinde isimden isim yapma ekleri* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp>.
- Aşçı, U. D. (2010). Kırgız Türkçesiyle yazılmış Alip-Bee adlı ilk alfabe kitabındaki söz varlığı üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 19-43. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/sutad/issue/26306/277272>.
- Aşçı, U. D. & Küçükballı, F. N. (2015). *Türk – Tatar Dil Bilimine Giriş*. Konya: Palet Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayraktar, N. (2017a). Türkçede kişi adlarında renk adları. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 71-86). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bayraktar, N. (2017b). Gök Renk Adının Kavram ve Anlam Alanları. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 147-166). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bayraktar, N. (2017c). Türkiye Türkçesinde biçim ve anlam boyutunda mavi. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 167-176). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bayraktar, N. (2017ç). Türkçede renk adlarında ödünçlemeler. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 231-241). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bulut, S. (2017). Renklerin aydınlığından korkunun karanlığına düşen tek kanatlı bir kuş. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 99-114). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çağlar, N. (2017). Hayvan, bitki ve nesnelerin renklerle adlandırılması (Mersin-Anamur ve Bozyazı özelinde). (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 177-192). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çürük, Y. (2017). Türk dilinde renk adları ve renk adlarına gelen ekler. E. Gürsoy Naskali (Ed.), *Renk Kitabı* içinde (s. 201-230). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Doğu Ltd. Şti Matbaası.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (2009). *Çağatayca el kitabı* (G. Karaağaç, çev.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eckmann, J. (1953). Türkçede -raq, -rek ekine dair. *TDAY- Belleten*, 1, 49-52. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/397962>.
- Eminoğlu, H. (2014). *Türkçede renkler sözlüğü*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (2007). Türkçede benzerlik bildiren +m morfemi. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 9-20. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/54612>.
- Erdağı Doğruer, B. (2017). Renklerin idrar tahlilinde kullanımına tarihî bir tıp kitabından örnekler. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 193-200). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation* (C. I). Otto Harrassowitz-Wiesbaden.
- Ergin, M. (1977). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Renk kitabı*. (2017). (E. Gürsoy Naskali, ed.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karaağaç, G. (2016). *Türkçenin dil bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaymaz, Z. (2000). Türkiye Türkçesi ve ağızlarında renk bildiren kelimelerin kullanılışı ve sistematığı. *TDAY-Belleten*, 45, 251-341. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/709057>.

- Koç Keskin, N. & Batğı, Ö. (2017). Mehmed Aşkı'nın Karanfilnâme'sindeki karanfiller ve renkleri. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 53- 70). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kononov, A. N. (2015). Türk lehçelerinde renk adlarının semantiği (R. Adzhumerova & E. Atmaca, çev.). *Gazi Türkiyat*, 17, 185-204.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük Tursun, F. (2017). Türk atasözlerinde renkler. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 19-52). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Küçük, E. (2017). Eski Türk yazıtlarında renkler. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 3-18). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Küçük, S. (2009). Türk kültüründe donlarına göre atlara verilen adlar ve nişanları. *Turkish Studies*, 4(8), 1830-1855. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/31209510>.
- Küçük, S. (2010a). Eski Türk kültüründe renk kavramı. *Bilig*, 54, 185-210. Erişim adresi: <https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2655-published.pdf>.
- Küçük, S. (2010b). Tarihi Türk lehçelerinde renk adlandırmaları. *Turkish Studies*, 5(1), 556-577. Erişim adresi: <https://www.arastirmax.com/en/publication/turkish-studies/5/1/tarihi-turk-lehcelerinde-renk-adlandirmalari/arid/b7c60cd7-79da-47db-97df-804d31c1f1cd>.
- Küçük, S. (2010c). Türkiye Türkçesinde renk adları ve özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 420-427. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/32378495>.
- Küçük, S. (2010d). Türk lehçelerinde somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları. *Gazi Türkiyat*, 7, 154-196. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/76713>.
- Küçük, S. (2011). Türkiye Türkçesinde yazım kılavuzlarında (1928-2005) nispet i'li renk adlarının yazımı ve kullanım özellikleri. *Dil Araştırmaları*, 8(8), 93-114. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/54736>.
- Küçük, S. (2013). Türkçenin renklere dayalı söz varlığı. *Yeni Türkiye*, 9(55), 791-803. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/32378185>.
- Küçük, S. & Cantürk, S. (2014). Yapı, anlam ve kökenleri bakımından Azerbaycan Türkçesindeki renk adları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 67-70. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/273650>.
- Özkan, A. & Aşçı, U. D. & Toker, M. (2016). *Türk dili, dil ve anlatım*. Konya: Palet Yayınları.
- Özyaşamış Şakar, S. (2018). Eski Türkiye Türkçesinde küçültme, sevgi, şefkat ve acıma işlevli ekler. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 19-30. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/37473227>.
- Soydan, S. (2021). *Tarama Sözlüğü söz varlığı incelemesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tanrikut, T. (2014). *Türkiye Türkçesinde renk adları (yapı – köken)* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp>.
- Tarama Sözlüğü I-VIII* (2009), 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstün, K. (2017). Faruk Nafiz Çamlıbel'in Han Duvarları kitabında renkleri ve işlevleri. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 87-98). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yalçın Çelik, S. D. (2017). Orhan Veli'nin şiirlerinde ışık, gölge ve renkleri. (E. Gürsoy Naskali, ed.). *Renk Kitabı* içinde (s. 115-146). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yavi, F. (2019). Tarama Sözlüğü'nde Türkçe dinî terimler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1402-1436. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/teke/issue/49273/629215>. (<https://sozluk.gov.tr>) (Erişim Tarihi: 19.08.2022).